

İSLÂMÎ LİTERATÜRDE İSRAİLİYYAT İZLERİ: CENNET'İN KAYBI

Hakkı Şah YASDIMAN*

ÖZET

Bu araştırmada İslam'da ve Yahudilik'te yasak ağaçtan yemenin arkasından gelişen olaylar ele alınmaktadır. Bu çerçevede, önce Şeytan/Yılan, Havva ve Adem'e verilen cezalar gözden geçirilmekte, arkasından Adem ve Havva'nın Cennet/Eden'den çıkarılış süreci incelenmektedir. Daha sonra da Adem ve Havva'nın tövbeleri üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın sonunda her iki din arasında karşılaştırmalar yapılarak, benzer ve farklı yönler ortaya konulmakta, benzerliklerden hareketle de her iki din arasında ilişki kurulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eden, Yılan, Şeytan, Havva, Adem, Yasak Ağaç, Tanah.

THE TRACES OF ISRAİLİYYAT İN ISLAMİC LİTERATURE: PARADİSE LOST

ABSTRACT

The present research deals with the events that have occurred in the wake of fall and mans' sin of eating from the forbidden tree in Islam and Judaism. In this context, by evaluating primarily of the penalties given to the Serpent, Eve and Adam, the process that led to the removal of Adam and Eve from the Paradise. Then, the repentance of Adam and Eve is discussed. Finally the similarities and differences between the two religious traditions in terms of their approaches to the question of man's fall from divine grace are compared in order to determine these two realigions mutual relations and interactions on the subject.

Key Words: Eden, Serpent, Satan, Eve, Adam, Forbidden Tree, Tanach.

İslami literatürde yer alan Cennet'ten çıkarılışla ilgili malumatın önemli bir kısmı Yahudilik'teki Eden'den çıkarılış öğretisinden öykünmedir. Kur'an'da Cennet'ten çıkarılıştan bahseden ayetlerin tefsirlerinde bu durum açıkça görülür.

---

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, hakki.ydiman@deu.edu.tr

Yapılan yorumlarda İslam peygamberine nispet edilen, ama gerçekte Yahudi öğreti ile örtüşen, bazı rivayetler kullanılır. Erken dönemde yazılan tarih kitaplarında ve diğer eserlerde yer alan malumat da benzer özellikler gösterir.

Biz daha önce, bu çalışmamızın birinci aşaması olan, “Yılan/Şeytan-Havva-Adem Arasında Geçen Olaylara İslam ve Yahudiliğin Bakışı” başlıklı makalemizde² Eden’deki/Cennet’teki yasak meyvenin yenilişi de dahil olmak üzere gelişen olayların neler olduğu üzerinde durmuştuk. Bunu yaparken ilkin Kur’an’daki ayetleri incelemiş, daha sonra İslami kaynaklardaki malumatı gözden geçirmiştik. Arkasından öncelikli Yahudi kutsal metinlerini tarayarak İslam’ın temel kaynakları ile Yahudi kutsal metinleri arasında bir karşılaştırma yapmış, benzer ve farklı yönleri kaydetmiştik. Bu arada Yahudilik’ten fazlasıyla etkilenmiş, aynı zamanda İslam’ı epeyce etkilemiş olan Hıristiyanlık’taki görüşlere de yer vermiştik. Araştırmamızın sonunda ise, tespitlerimizin ışığında, İslami literatürde yer alan Cennet’teki yaşanan olaylarla ilgili malumatın önemli bir bölümünün Yahudilik’ten (ve Hıristiyanlık’tan) devşirilmiş, aktarılmış ve hatta kopya edilmiş metinler olduğunu söylemiştik.

Araştırmamızın bu kısmında ise, birinci çalışmamızın bir devamı olarak, yasak ağaçtan yenilmesinin arkasından gelişen olaylar üzerinde duracağız. Bu çerçevede yine Yahudi ve İslam metinlerini gözden geçirecek, karşılaştırmalar yapacak ve etkileşimin izlerini süreceğiz. Bu arada, bir önceki çalışmamızda yaptığımız gibi, zaman zaman Hıristiyanlık’taki görüşlere de yer vereceğiz.

Kur’an’a baktığımızda yasak meyvenin yenilmesinden sonraki gelişmelerin şu şekilde bildirildiğini görürüz: “Böylece ikisini (Adem ve eşini) hile ile aldattı. *Her ikisi* de ağac(in meyvesinden) tattıklarında *her ikisine de* avret mahalleri göründü ve cennet yapraklarından üzerlerine örtmeye başladılar. Rableri onlara “Ben *ikinizde* de o ağacı yasaklayıp, şeytan sizin apaçık düşmanınızdır demedim mi?” dedi.”³ Allah’ın ikazını unutup yasak ağaçtan yediklerinde, Allah’ın kendilerini ikaz ettiği husus gerçekleşir ve böylece “Şeytan *ikisinin de* ayağını kaydırır ve buldukları yerden çıkarır.”⁴

Bu isyandan sonra, Allah “Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalma ve yaşayıp faydalanma vardır. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız.”⁵ diyerek onları cezalandırır. Yaptıklarından pişman olan Adem ve Havva işledikleri

² Bu makale için bkz. Yasdıman, Hakkı Şah, “Yılan, Havva, Adem Arasında Geçen Olaylara İslam ve Yahudiliğin Bakışı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 2011/XXXIV, C. II, ss. 9-35.

³ A’raf, 7/20-22; Ayrıca bkz. Tâ-Hâ, 20/120-121.

⁴ Bakara, 2/36.

⁵ A’raf, 7/24-25.

günahın hemen arkasından Allah'a tevbe ederler: "İkisi de şöyle der: Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."⁶

Dikkat edilirse, bu ayetler Adem ile Havva'nın hataya birlikte düştüklerini, günahı beraber işlediklerini, arkasından yaptıklarının farkına varıp, birlikte pişman olduklarını ve birlikte Allah'tan bağışlanma dilediklerini bildirmektedir.⁷ Bağışlanma dilemeleri üzerine de, Allah onların dualarını kabul eder ve her ikisini de affeder.⁸ Yine dikkat edilirse, bu ayetler her iki cinsi de eşit şekilde sorumlu tutmaktadır.⁹ Yani, tek suçlu Havva değildir. Aslında, Kur'an'a göre, ciddi anlamda bir suçlu aranacaksa, bu suçlunun Adem olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü, "Adem, Rabbi'ne karşı geldi de şaşırıldı."¹⁰; "Andolsun ki biz daha önce Adem'e ahid vermiştik. Ne var ki o (ahdi) unuttu. Onda bir azim bulmadık."¹¹ gibi ayetlerden böyle bir sonuç çıkmaktadır. Keza "Adem (bu suretle) Rabbine asi oldu ve doğru yoldan çıktı. Sonra Rabbi onu seçkin kıldı, tövbesini kabul etti ve doğru yola iletti."¹² ve "Adem Rabbinden bir takım kelimeler aldı (tövbe etti). Bunun üzerine Allah tevbesini kabul etti. Muhakkak ki Allah tövbeyi kabul eden ve çok merhamet edendir."¹³ gibi ayetlerde de Adem'in ismi öne çıkarılarak sorumluluğun ona yüklendiği görülmektedir.¹⁴ Ayrıca bu metinler, cennette iken günaha yol açan faktörlerden biri olarak gösterilen unutkanlık ve zaafı Havva'dan çok Adem'in bir özelliği olarak zikretmektedir.¹⁵

Kur'an'da olaylar böylece anlatılmasına karşın, peygambere nispet edilen bazı rivayetlerde Kur'an'da olmayan pek çok malumata yer verilmektedir. Örneğin bu rivayetlerin birisinde şöyle denilmektedir: "...Ayıp yerleri kendilerine açılınca Adem bir ağacın kovuğuna gitmiş, bu arada Rabbi ona

⁶ A'raf, 7/23.

⁷ A'raf, 7/19-23.

⁸ Tâ-Hâ, 20/122; Bakara, 2/37.

⁹ Bakara, 2/36. Ayrıca "Allah, kimseyi bir başkasının suçu için cezalandırmaz." (En'am, 6/164) ayetinde de sorumluluğun bireysel olduğu vurgulanmakta, buradan da Adem ile eşinin yaptıkları hatanın sorumluluğunu bizzat kendilerinin yükledikleri anlaşılmaktadır.

¹⁰ Tâhâ, 20/121.

¹¹ Taha, 20/115.

¹² Tâhâ, 20/122.

¹³ Bakara, 2/37.

¹⁴ Tâhâ, 20/115.

¹⁵ Konu ile ilgili yorumlar için bkz. Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'la, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Çev. M. Han Kayani, Y. Karaca, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, C. III, ss. 254-258; Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1968, C. X, ss. 81-85.

seslenerek ‘Neredesin?’ demiştir. Adem de ‘Buradayım’ diye cevap vermiştir. ‘Çıkmıyor musun?’ deyince ‘Senden utanıyorum ya Rab’ demiştir. Allah ‘Kendisinden yaratıldığın yeryüzüne dön’ dedi. Ve yılan lanetli oldu ve ayakları boğazına çekildi. Adem’in oğluyula arasında artık düşmanlık var. Bunun için onu nerede görürse öldürecek ve Havva’ya da: ‘Ağacı kanattığın gibi sana da her ay kan isabet edecek. Defalarca ölüme maruz kalarak zorlukla hamile kalacak ve doğuracaksın’ dedi. Avret mahalleri açılınca Adem örtünecek bir şey aradı. Bütün ağaçlar ondan uzaklaştı. Ancak İncir ağacı ona acıdı ve Adem onun yaprağından aldı ve çıplak olan ön tarafına örttü... Adem’in rızkı da topraktan yaratıldı.”¹⁶

Bir başka rivayette, yasak ağaçtan yedikten sonra, Allah’ın Adem’e şöyle dediği söylenir: “Ey Adem! Sana yasakladığım halde niçin o ağaçtan yedin? Âdem: Bana Havva yedirdi. Ey Havva! Adem’e niçin o ağaçtan yedirdin? Havva: Bana ondan yememi yılan söyledi. Allah, yılanı şöyle dedi: Niçin bunu emrettin? Yılan: Bana böyle yapmamı İblis emretti.”¹⁷ Diğer bir rivayette ise; yasaklanmış ağaçtan yiyen Adem’e Allah’ın şöyle dediği ifade edilir: “Seni bana isyan etmeye götüren şey nedir?” bunun üzerine Adem’in cevabı “Havva bana süslü gösterdi.”¹⁸ olur.

Bu rivayetlerin Kur’anla bir ilgisinin bulunmadığı açıktır. Bunlara benzer rivayetlerden de esinlenerek yapılan Kur’an yorumlarında ise yine Kur’an’da rastlamadığımız bilgilere yer verilir. Örneğin bu yorumların birisinde yasak ağaçtan yiyen Adem ve Havva’nın mahrem yerlerini gördükleri anlatılırken üzerlerindeki doğal elbiselerinin çıktığı söylenir. Adem ve Havva’nın Cennet’teki doğal elbiselerinin ise tırnak olduğu belirtilir. Allah hatalarından dolayı onların tırnaktan oluşan elbiselerini söker ve sadece parmakların uçlarındaki bölümleri bırakır. Bu arada Adem ve Havva yalnız kendilerinin avret mahallerinin değil, aynı zamanda birbirlerinin de avret yerlerini görürler. Halbuki onlar daha önce birbirlerinin avret yerlerini görmemişlerdir. Bir diğer yorumda ise Adem’e ve

¹⁶ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Taberî Tefsiri*, Hisar Yayınevi, ty., C. IV, ss. 25-27; Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li-Abkâmi’l-Kur’an*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul, 1997, C. I, s. 592, 599; İbnü’l Esîr, Ebû’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *el-Kâmil Fi’t-Tarih Tercümesi*, Çev. Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul, 1989, C. I, s. 30; İbn Kesîr Ebü’l-Fîda İmadüddin İsmail b. Ömer, *Hadislerle Kur’an’ı Kerim Tefsiri*, Çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1984, C. VI, s. 2924.

¹⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, C. IV, ss. 25-27.

¹⁸ Hâkim, Neysâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale’s-Sabihayn*, I-IV, (Thk. Mustafa Abdü’l-Kâdir Atâ), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1411, 1990, *Müstedrek*, 2/413.

Havva'ya Allah tarafından giydirilen nurun soyulduğu böylece avret mahallerinin ortaya çıktığı ifadesi yer alır.¹⁹

Avret mahalleri kendilerine görünen Adem ve Havva bunun üzerine büyük utanç yaşarlar. İncir yapraklarıyla açılan avret mahallerini kapatmaya çalışırlar. Bu arada saklanmaya çalışan Adem'e Allah: "Benden mi kaçyorsun?" diye sorar. Adem: "Ya Rabbi utancımın kaçırırım der".²⁰

Bütün bu gelişmelerden sonra Allah onları cezalandırır. Yılanı, şeytana, Havva'ya ve Adem'e ayrı ayrı cezalar verir. Rivayetlere göre, yılan o zaman deve gibi dört ayaklıdır.²¹ Allah yılanı cezalandırırken onun ayaklarını keser. Bir rivayete göre, Allah şöyle der: "Ey yılan sana gelince senin iki ayağını keseceğim ve sen yüzünün üstünde yürüyeceksin, seninle karşılaşan herkes senin başına saldıracak."²² Ayrıca yılanın cezası bununla kalmaz, aynı zamanda o hem karnının üstünde sürünmeye hem de toprak yemeye mahkum edilir.²³ Böylece bu cezaları alan yılan lanetlenmiş olur.

Diğer taraftan, Allah Havva'yı da cezalandırır. Allah onu cezalandırırken şöyle der: "Ben, onu hamile kalırken ve doğururken sıkıntı çekmekle cezalandıracağım. Yine ben onu bir ayda iki kere hayız görmekle cezalandıracağım. Bunu duyan Havva çılgın atar. Allah derki: Çılgın, sana ve senin soyundan gelecek olan kızlara olsun."²⁴ Allah'ın Havva'ya şöyle dediği de

¹⁹ Adem ile Havva'nın tırnak şeklinde veya tabii ya da nurdan bir elbiseye sahip oldukları şeklindeki rivayet ve yorumlar için bkz. Taberî, *Taberî Tefsiri*, C. IV, ss. 25-27; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, MEB Yay., İstanbul, 1991, C. I s. 137; Aydemir, Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 29. Şeytanın meleklerin kitaplarından okuyarak Adem ile Havva'nın avretlerinin olduğunu bildiği, fakat bunu Adem'in bilmediği de şeklindeki malumat için bkz. Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. I, s. 137.

²⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, C. V, s. 495; Kurtubi, *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'an*, C. I, s. 598; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 30; Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarih-i Taberî*, Çev. Faruk Gürtunca, Sağlık Yayınları, ty., C. I, s. 95. Bir başka rivayette de, "Hz. Adem'in saçları çoktu fakat yeryüzüne indiğinde bulutlar Adem'in başına sürttüğü için kafasının üst tarafındaki saçlar döküldü." denir. Bkz. Kurtubi, *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'an*, C. I, s. 606. Başka bir rivayette ise, "Başında saç yoktu. Ayıp yerleri kendine görününce koşmaya başladı. Allah "benden mi kaçyorsun?" diye sorduğunda "Ya Rab senden utanıyorum" şeklinde cevap verdiği bildirilir. Bkz. İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, C. VI, s. 2923.

²¹ Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. I, s. 136; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 29.

²² Taberî, *Taberî Tefsiri*, C. IV, ss. 25-27.

²³ Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. I s. 139; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 29.

²⁴ Hâkim, *Müstedrek*, 2/413. Yılanın karnı üstünde sürünmekle ve toprak yemekle, Havva'nın ise aybaşı hali görmek ve çocuk doğurmakla cezalandırıldığına dair rivayetler için bkz. Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. I, s. 139; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 29-30; Taberî, *Taberî Tefsiri*, C. IV, ss. 25-27; Kurtubi, *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'an*, C. I, s. 598; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, C. VI, s. 2924; Abdullah Aydemir, *a.g.e.*, s. 32.

rivayet edilir: “Ey Havva sana (verdiğim cezaya) gelince ağaçtan reçine (özsü) akıtığım gibi her ay senden (hayız) kanı akıtacağım.”²⁵

Havva’ya ilave cezalar da verilir. Bu cezalar topluca şöyledir: Adet sırasında kan gelmesi, bekaret kanının akması, hamilelik sıkıntısı, doğum sancısı, ağrı çekerek doğum yapması, çocuk yetiştirme zorluğuna katlanması, kocasına istek duyması, kocasının karısına hakim olması, yönetmesi, yas tutma sürecinde başını kapatması, efendisine hizmet eden köle kadın gibi kulaklarının delinmesi, şahitliğinin kabul edilmemesi ve ölmesi.²⁶

Arkasından Adem de cezalandırılır. Adem’e verilen ceza öncelikle ölümsüzlüğüne son verilmesidir. Ayrıca, cennetten çıkarılır²⁷ ve ölünceye kadar geçimini çalışarak elde etmeye mahkum edilir. Bu cezalara ek olarak, yaratılıştaki uzun boylu ve yakışıklı bir fiziki olan Adem yeryüzüne indirildiğinde boyu kısaltılır ve güzelliği elinden alınır.²⁸

Böylece Allah, her üçünü de cezalandırır, arkasından da “Haydi bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak inin. Yerde sizin için bir zamana kadar yerleşmek ve geçinmek vardır.” der.²⁹ Böylece, Adem ve Havva İblise, İblis de her ikisine düşman olarak yeryüzüne indirilir.³⁰ Adem ve Havva yaratıldıkları aynı günde cennetten çıkarılırlar.³¹ Yaratıldıkları gün Cuma günüdür. Buna göre, Adem ve Havva Cuma günü yaratılmış, o günde Cennet’e konulmuş ve aynı günde Cennet’ten çıkarılmışlardır.³²

²⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, C. IV, ss. 25-27; Kurtubi, *el-Câmi li-Abkâmi'l-Kur'an*, C. I, s. 598; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 30.

²⁶ Bu konuda bkz. Eisenberg, J. [G. Vajda], “Havvâ”, *The Encyclopaedia of Islam*, Ed. B. Lewis ve dğr., Luzac & Co., London, 1979, C. III, s. 295.

²⁷ Allah’ın Adem’e Cennet’ten inmesini emretmesiyle ilgili yorum için bkz. Bursevî, İsmail Hakkı, *Rubu'l-Beyan Tefsiri*, Damla yayınevi, İstanbul, 2002, C. I, s. 126.

²⁸ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 33.

²⁹ A’raf, 7/24. Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefsir*, Çev. Sadreddin Gümüş-Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1992, C. I, s. 87; Erdem, Mustafa, *Hazreti Adem (İlk İnsan)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 164.

³⁰ Zuhaylî, Vehbe, *Tefsiri'l-Münir*, Çev. Hamdi Arslan-Ahmet Efe-Beşir Eryarsoy ve dğr., Risale Yayınları, İstanbul, 2005, C. I, s. 121; Bursevî, İsmail Hakkı, *Rubu'l-Beyan Tefsiri*, C. I, s. 124; Taberî, *Tarih-i Taberî*, C. I, s. 96; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 30.

³¹ Bazı rivayetlere göre Adem ve Havva Cennet’e Cuma günü iki saat geçtikten sonra yerleştirilmiş ve yedi saat geçtikten sonra yeryüzüne indirilmiştir. Bazı rivayetlerde ise Cuma gününün dokuzuncu veya onuncu saatinde Cennet’ten çıkarıldıkları belirtilir. Bu konuda bkz. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 31.

³² Müslim, *Sabih*, Salât, 17, (2/585); Tirmizî, *Sünen*, Cumua, 2, (2/359, 362); Nesâî, *Sünen*, Cumua, 4, 5, 45. Cennet’ten çıkarılan Adem ve Havva’nın indirildikleri yer konusunda değişik yorumlar bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Aydemir, Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 31.

Adem ve Havva Cennet'ten indirildiklerinde çıplaktılar.³³ Üzerlerinde sadece Cennet yaprakları vardır. Adem sıcaktan rahatsız olur ve bundan dolayı ağlamaya başlar. Havva'ya şöyle der: “Ey Havva, sıcaklık beni çok rahatsız ediyor.” Bunun üzerine Cebrail ona pamuk getirir. Havva'ya da ip eğirmesini söyler, ayrıca bunu nasıl yapacağını öğretir. Ayrıca, Adem'e ipten elbise dokumasını söyler ve bunu nasıl yapacağını öğretir.³⁴ Bu ve karşılaştıkları diğer sıkıntılar üzerine, Adem ve Havva Allah'a yalvarır, tövbe ederler.³⁵ “Rabbimiz kendimize yazık ettik, bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen biz kaybedenlerden oluruz.” derler.³⁶ Adem ile Havva kaybettikleri nimetlerden dolayı iki yüz sene ağlarlar, kırk gün bir şey yemez ve içmezler.³⁷ Bunun üzerine Allah onların tövbesini kabul eder.³⁸ Ama şeytan onları rahat bırakmaz, yine vesvese vermek için her ikisinin yanına yaklaşır ve bu mücadele böylece devam eder gider.³⁹

Buraya kadar ele aldığımız Kur'an dışı İslami literatürdeki çoğu malumatın Kur'an'da bildirilen olaylarla bir ilgisinin bulunmadığı açıktır. Yukarıdaki haber ve yorumların kaynağı Yahudi kutsal kitabı Tanah'ın Bereşit (Yaratılış/Tekvin) bölümünde geçen şu metindir: “İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen RAB Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. RAB Tanrı Adem'e ‘Neredesin?’ diye seslendi. Adem, ‘Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim’ dedi. RAB Tanrı, ‘Çıplak olduğun sana kim söyledi?’ diye sordu. ‘Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?’ Adem, ‘Yanıma koyduğün kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim’ diye yanıtladı. RAB Tanrı kadına ‘Nedir bu yaptığın?’ diye sordu. Kadın, ‘Yılan beni

³³ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Neşriyat Dağıtım, C. III, s. 2145. Bu konuda delil olarak şu ayet kullanılmaktadır: “Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindedir. Belki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indirdi).” A'raf, 7/26.

³⁴ Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. I, s. 158; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 33. Cebrail Adem'e ateş yakmasını öğretti ve ona öküz gönderildi. Böylece Adem çift sürmeye başladı. Bkz. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 35.

³⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, C. III, s. 256; Aydemir, Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 33.

³⁶ A'raf, 7/23.

³⁷ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 36.

³⁸ Bir ayette şöyle denilir: “Âdem Rabbinden bir takım kelimeler (ilhamlar) aldı ve derhal tevbe etti.” el-Bakara, 2/37. Diğer bir âyette de şöyle bildirilir: “Âdem Rabbi'ne başkaldırdı ve yolunu şaşırdı. Rabbi de onu seçip tevbesini kabul etti; ona doğru yolu gösterdi. Taha, 20/122.

³⁹ Bu konuda bkz. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, C. III, s. 256.

aldattı, o yüzden yedim' diye karşılık verdi. Bunun üzerine RAB Tanrı yılanı 'Bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabani hayvanların en lanetlisi sen olacaksın' dedi. 'Karnının üzerinde sürünecek, yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın.' RAB Tanrı kadına, 'Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim' dedi. 'Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın. Seni o yönetecek.' RAB Tanrı Adem'e 'Karnının sözünü dinlediğin ve sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi' dedi. 'Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin.⁴⁰ ... Böylece Rab Tanrı yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Adem'i Eden bahçesinden çıkardı..."⁴¹

Bereşit'teki bu cümleler bazı Müslüman müelliflerin esin kaynağı olmuştur. Bazen bu metnin ışığında bazı yorumlar yapılmış, bazen de bu metin aynen kopyalanmıştır. Diğer taraftan, Yahudi din bilginleri tarafından yukarıdaki metne yapılan yorumlar da Müslüman din bilginlerine bir başka ilham kaynağı olmuştur. Aslında yapılan yorumlar Müslüman din bilginlerince, çoğu zaman, hiçbir ilave yapılmaksızın olduğu gibi aktarılmıştır.

Yahudi din adamlarının yorumlarına göre yasak meyveyi yiyen Adem ve Havva çıplak olduklarının farkına varırlar ve utanırlar.⁴² Bu arada Tanrının ayak seslerini duyarak saklanırlar ve ağaçlardan kendilerini örtecek yapraklar toplamaya çalışırlar, ama ağaçlar bunu reddederler.⁴³ Nihayet, kendilerine incir yapraklarından örtü yaparlar.⁴⁴

Bu arada Eden'de dolaşmaya çıkmış olan Tanrı'nın ayak seslerini duyup saklanırlar. Tanrı Adem'e neredesin diye sorar. Arkasından gelişen diyalogta

⁴⁰ Tekvin, 3:7-19.

⁴¹ Tekvin, 3:23.

⁴² Adem ve Havva'nın yasak meyveyi yemeden önce çıplak oldukları halde birbirlerinden utanmadıkları, hatta çıplak olduklarının farkında bile bulunmadıkları konusunda bkz. Pope, Marvin H., "Adam", *Encyclopedia Judaica*, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing House, Jerusalem, 2007, C. I, s. 371. Hıristiyanlık'taki görüşlerden birisine göre de günah işlemeyen önce Adem ve Havva çıplaktılar. Çıplak olmalarına rağmen birbirlerinden utanmıyorlardı. Bu konuda bkz. *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church: St. Augustin's City of God and Christian Doctrine (C. II)*, Ed. Philip Schaff, T&T Clark, Edinburgh, 12. Kitap, 24, s. 637.

⁴³ Ginzberg, Louis, *The Legends of the Jews (I): Bible Times and Characters From the Creation to Jacob*, Translated by Henrietta Szold, Philadelphia, 1998, C. I, s. 75.

⁴⁴ *Midraš Rabbah*, Çev. H. Freedman and Maurice Simon, The Sancino Press, London, 1961, Genesis, 19:6, s. 152; *The Sancino Zohar*, Sancino Press, Brooklyn, 1984, Bereshith, 1, 36b.

Adem Tanrı'ya yasak meyveyi yeme nedeninin yanına verilen kadın olduğunu söyler ve kadını Tanrı'ya şikayet eder. Onun ağaçtan kendisine verdiğini belirtir.⁴⁵

Günah işledikten az sonra melek Mihael'in şofarının⁴⁶ sesini duyarlar. Mihael şofarla melekleri toplamaktadır. Bunun nedeni Adem'e neler söyleyeceğini dinlemesi için Tanrının kendisini Cennet'e çağırmasıdır. O da duyduklarını meleklerle haber verecektir. Daha sonra Tanrı Adem'e "nereye gizlendin" diye sorar. "Seni bulamayacağımı mı sandın? Hiçbir ev yapıcısından gizlenebilir mi? Benim emrimi çiğnediğin için vücuduna yetmiş iki çeşit rahatsızlık/hastalık vererek seni cezalandıracağım" der.⁴⁷

Havva'nın Adem'e de yasak meyveyi yedirmesinden sonra Tanrı yılanı, kadına ve Adem'e ayrı ayrı cezalar verir. Tanrı yılanı cezalandırırken şöyle der: "Bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabani hayvanların en lanetlisi sen olacaksın. Karnının üzerinde sürünecek, yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın."⁴⁸

⁴⁵ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarla Tora ve Aftara 1. Kitap Bereşit*, Çev. Moşe Farsi, Ed. Yitshak Heleva ve dğr., Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2002, Bereşit, 3:9-12, s. 23. Yahudi yorumlarında Tanrı'nın Adem'e Havva'nın kendisine sadece bir yardımcı olarak verildiğini, ona neden uyduğunu sorduğu bilgisi yer alır. Bu olaydan hareketle, Tanrı'nın Havva'yı hemen yaratmamasının hikmetinin, yani yaratmak için acele etmeyip beklemesinin sebebinin de anlaşılmiş olduğu belirtilir. Bu konuda bkz. Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, s. 77; *Midraš Rabbah*, Genesis, 19:10-12, ss. 156-158.

⁴⁶ Şofar Yahudilik'te kullanılan, genellikle koç boynuzunun yontulmasıyla üretilen üfleme bir enstrümandır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Şofar. "Uyan" Çağrısı, *Sevivon.com*, <http://www.sevivon.com/bayramlar/rosasana/nasil01.asp> (erişim tarihi 03.04.2011); Tora'nın Alınışından Mesih'in Gelişine Uzanan Zincir Şofar, *Şalom*, <http://www.salom.com.tr/news/detail/16893-Toranin-alinisindan-Mesihin-gelisine-uzanan-zincir-SOFAR.aspx> (erişim tarihi 03.04.2011).

⁴⁷ Bittenwieser, Moses, "Adam, Books OP", *The Universal Jewish Encyclopedia*, Ed. Isaac Landman, Universal Jewish Encyclopedia Co., Inc., New York, 1948, C. I, s. 179; *Targum Pseudo-Jonathan: Genesis*, Giriş ve Notlar ile Çev. Michael Maher, The Liturgical Press, Minnesota, Gen. 3, ss. 26-27.

⁴⁸ Tekvin, 3:14-15. Bu metinle ilgili açıklama için bkz. *Midraš Rabbah*, Genesis (Bereshith), 20:1-5, ss. 159-162; Maimonides, Moses, *The Guide for the Perplexed*, Trans. M. Friedlander, Broadway House, London, 1951, s. 217. Yılan ve Kadının soyu arasında devam edecek olan düşmanlıkla ilgili dogma Hıristiyanlık'ta da aynen kabul edilmiştir. Bu konudaki Hıristiyan yorumu için bkz. John L. Ronning, *The Curse on Serpent (Genesis 3:15) in Biblical Theology and Hermeneutics*, The Faculty of Westminster Theological Seminary, Westminster, 1997. Ayrıca, bu olayların gelişimi ile ilgili Hıristiyan dinindeki yorumlar için de bkz. Kassian, Mary A., *Women, Creation, and the Fall*, Crossway Books, Illinois, 1990, ss. 21-30; Baldwin, Geo. C., *Representative Women: From Eve the Wife of the First to Mary, The Mother of the Second Adam*, Sheldon & Company, New York, 1860, ss. 24-25.

Rivayetlere göre, yılan yaratıldığında insana benzer bazı özellikler gösteren bir varlıktır. Cezalandırıldıktan sonra ise bu özelliklerini kaybeder. O ağzının kapatılması, konuşma yeteneğini kaybetmesi, ellerinin ve ayaklarının kesilmesi, insanın onu öldürmek için araması, dişi yılanın hamileliğinin yedi yıl sürmesi⁴⁹ gibi on ayrı ceza ile cezalandırılır.⁵⁰

Tanrı kadını cezalandırırken ise şunları söyler: “Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim... Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın. Seni o yönetecek.”⁵¹ Tanah’ta yer alan bu ifadeyi yorumlayan Yahudi din bilginleri Tanrının kadını emrine uymadığı için lanetlediğini ve çeşitli cezalar verdiğini söylemişlerdir.⁵² Bunlar dokuz ayrı ceza ya da beladan/lanetten oluşmaktadır:⁵³ 1. Âdet sırasında kan gelmesi; 2. Bekaret kanının akması; 3. Hamilelik sıkıntısı; 4. Doğum sancısı;⁵⁴ 5. Çocuk yetiştirme zorluğuna katlanması; 6. Yas tutma sürecinde başını kapatması; 7. Efendisine hizmet eden köle kadın gibi kulaklarının delinmesi; 8. Şahitliğinin kabul edilmemesi; 9. Ölmesi.⁵⁵

⁴⁹ Yılanın yedi yıl süren hamileliği için bkz. *The Babylonian Talmud*, Ed. Isidora Epstein, The Soncino Press, London, 1938, Bechoroth, 8a.

⁵⁰ Bu ceza ve lanetleri görmek için bkz. Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, ss. 77-78; *The Babylonian Talmud*, Sotah, 9b. Yılan bütün hayvanlar arasında yaratılış bakımından ayrıcalıklı idi. Ağırlığı yaklaşık deve kadardı. İnsan gibi iki ayağı üzerinde durabiliyordu. İnsanın yapabildiği şeylerin benzerlerini yapabiliyordu (*Midrash Rabbah*, Genesis, 19:1, s. 149; *The Babylonian Talmud*, Sanhadrin, 59b; Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, s. 71). Ama cezalandırıldıktan sonra bütün büyükbaş hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye düşürülmüştür. Diğer hayvanlar en azından üzerinde yürüyecekleri ayaklara sahipken, yılan bu ayaklardan mahrum kalmıştır. Bu konuda daha geniş malumat için bkz. *The Torah: A Modern Commentary*, Ed. Gunther Plaut, Union of American Hebrew Congregations, New York, 1981, Genesis, 3:14, s. 36.

⁵¹ Tekvin, 3:16.

⁵² Kadının sorumluluğu üzerinden atmak için suçu yılanı yıkma çabası hakkında bkz. *Midrash Rabbah*, Genesis (Bereshith), 19:12, s. 158.

⁵³ Hirsch, Emil G., “Eve”, *The Jewish Encyclopedia*, Ed. Isidore Singer, Funk and Wagnalls Company, New York, 1951, C. IV, s. 275.

⁵⁴ Yahudi bilginlerine acı içinde çocuk doğurma cezasının Yahvist yazarların ilkel toplumlardaki mitsel anlatıları uyarlama çabası olduğu yönünde itirazlar yapılmıştır. Bkz. Hirsch, E. G., “Eve”, *The Jewish Encyclopedia*, C. IV, s. 276; Bennett, W. H., “Adam”, *The Encyclopedia of Religion*, Ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, London, 1987, C. I, s. 85. Konu ile ilgili olarak ayrıca *The Jewish Encyclopedia*’nın şu maddelerine bakılabilir. McCurdy, J. Frederic, “Adam”, C. I, ss. 173-180; Hirsch, Emil G., “Eden, Garden Off”, C., V, ss. 36-39; Kohler, Kaufmann, “Fall of Man”, C. V, ss. 333-335. Hristiyanlık’taki kadının acı içinde doğum yaparak kurtulup kurtulamayacağı konusunda Pavlus’un görüşü için bkz. Nicole, R., “Woman, Biblical Concept Of”, *Evangelical Dictionary of Theology*, Ed. Walter A. Elwell, Baker Book House, Michigan, 1984, s. 1180.

⁵⁵ Hirsch, E. G., “Eve”, *The Jewish Encyclopedia*, C., IV, s. 275. Yahudi erkeklerinin sabah dualarında Tanrı’ya ‘Beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun diye dua etmelerinin nedeni kadına verilen bu cezalar ile irtibatlandırılmaktadır (bu dua ve yorumlar için şu esere bkz. Yoel

Bir başka Talmudik yorumda bu lanet ya da cezalar on başlık altında toplanmıştır: 1. Âdet kanı; 2. İlk cinsel birleşme sırasında acı duyması; 3. Çocuk yetiştirme döneminde çocuklara yapılan hizmetlerin sıkıntısı (temizlikleri, giydirilmeleri, taşınmaları vs.) ve onların arzu edilen şekilde yetiştirilememe endişesi; 4. Kadının vücudundan utanma ve onu saklama konusundaki hassasiyeti; 5. Dokuz ay hamilelik sıkıntısı; 6. Çocuk doğurma sancısı; 7. İki koca ile evlenmesinin yasaklanması; 8. Kocasının uzun yola gittiğinde cinsel arzu duyması; 9. Kocasına arzu duymasına rağmen ondan kendisiyle cinsel ilişki talebinde bulunamaması ve ağrı ile çocuk doğuracağını bilmesine rağmen yine de kocasına istek duyması; 10. Evde kalmayı arzu etmesi.⁵⁶

Bütün bu cezalardan sonra kadının ismi Havva (Hava) olarak değiştirilir.⁵⁷ Arkasından Havva hemen hamile kalır, Evel (Habil) ile Kayin'i (Kabil) yarattığı ve Eden'den kovulduğu aynı günde doğurur.⁵⁸ Havva bu süreçte adet kanının gelmesi, bekaret kanının akması, hamilelik sıkıntısı, doğum sancısı, çocuk yetiştirme sıkıntısı gibi bütün güçlükleri yaşar.⁵⁹ Nihayetinde ölüm

---

H. Kahn, *The Three Morning Blessing "... Who Did Make Not Me..." A Historical Study of a Jewish Liturgical Text*, Graduate Theological Union, Berkeley, California, 1999). Yahudi kadınları kendilerine miras olarak kalan "dokuz cezanın" aslında ataları Havva'nın yaptığı hatanın bir bedeli olduğunu asla unutmayacaklardır. Havva'ya verilen cezalara ortak olmalarının ve aynı cezayı onların da almalarının sebebinin Havva'nın hatasının kıyamete kadar "unutturulmamak" olduğunu bileceklerdir. Yani, adet görme, bekaret kanı, hamilelik sıkıntısı, doğum sancısı, hatta ölüm ile Havva'nın hatasının bedelini ödediklerini hatırlarında tutacaklardır. Ayrıca, Tekvin'de de belirtildiği gibi, "kocaları onlara hakim ve mukayyed olacak", onlar da buna karşın "kocalarına arzu duyacaklardır." Böylece kocalarının kendileri üzerindeki hakimiyet ve haklarının büyüklüğünü kabul edeceklerdir. Burada şu hususu belirtmeliyiz ki, Yahudi yorumlarına göre, aslında Yahudilik'te kadına bakış daha başlangıçta, yani Tanrı'nın onu Adem'in vücudunun neresinden yaratacağı ile ilgili karar aşamasında belli olmuştur. Bu konuda bkz. Bokser, Ben Zion (Rabbi), *The Wisdom of the Talmud: A Thousand Years of Jewish Thought*, Philosophical Library, New York, 1951, s. 157.

⁵⁶ *The Babylonian Talmud*, Eruvin 100b; Aiken, Lisa, *To Be A Jewish Woman*, Jason Aronson Inc., New Jersey, 1993, s. 19. Bu konuda yapılan geniş yorumlar için bkz. *Midrash Rabbah*, Genesis (Bereshith), 20:6-7, ss. 163-166.

⁵⁷ *Midrash Rabbah*, Genesis (Bereshith), 20:11, ss. 169-171.

⁵⁸ Hirsch, E. G., "Eve", *The Jewish Encyclopedia*, C., IV, s. 275. Yorumlara göre bunlar yetişkin olarak doğmuşlardır ve her birisinin ikiz kız kardeşi de bulunmaktadır. Bkz. aynı yer.

⁵⁹ Platt, Rutherford, *First Book of Adam and Eve*, <http://www.gutenberg.org/files/398/398-h/398-h.htm> (This file last updated on January 25, 2008, erişim tarihi 03.01.2011). Bu konuda yapılan kritik eleştiriler için bkz. Michael B. Dick, *Reading the Old Testament*, Hendrickson Publishers Inc., Massachusetts, 2008. ss. 116-122. Bazı rivayetlerde Adem ile Havva'nın daha önceleri de cinsel birleşme yaşadıkları, Havva'nın bu birleşmelerden sonra acısız ve sorunsuz bir şekilde çocuğunun olduğu yer alır (*Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarla Tora ve Afiara 1. Kitap Bereşit*, Bereşit, 3:16, s. 23). Yasak meyvenin yenilmesinden sonra Havva'nın doğum sancısı çektiği ve arkasından da doğum yaptığı belirtilir (Aiken, L., *a.g.e.*, 1993, s. 17; *Midrash Rabbah*, Genesis (Bereshith), 22:2-4, ss. 180-181). Yine Havva'nın yasak meyveyi yemesinden sonra fiziki arzularının ruhsal yaşamın kurallarının önüne geçtiği ifade edilir (Aiken, L., *a.g.e.*, 1993,

cezası da yerine gelir. Havva Adem'in arkasından kısa bir süre sonra ölür ve Mahpela mağarasına gömülür.⁶⁰

Yahudilik'te Adem'in başına getirdiği belalar nedeniyle Havva'ya karşı son derece olumsuz bir tavır geliştirilmiştir.⁶¹ Havva'nın hatası yüzünden, ondan doğan diğer kadınlar da suçlanmışlardır. Böylece, Havva'nın kızları ve torunları olan diğer kadınlar da hilekar, kurnaz, düzenbaz, kötülüğün kaynağı, kötülük yapmaya kışkırtıcı, kötülükte yardımcı, şehvet düşkünü, zinacı vb. özelliklere sahip varlıklar olarak değerlendirilmiştir.⁶² Bu değerlendirmeler sonucunda,

---

s. 16). Ölümsüzlük için fiziki hazların sadece Tanrı yolunda kullanılması gerektiği ise önemle vurgulanır (*The Babylonian Talmud*, Shabbat, 55b).

- ⁶⁰ Hirsch, E. G., "Eve", *The Jewish Encyclopedia*, C. IV, s. 275. Bu anlatılan olaylara çeşitli eleştiriler de yöneltilmiştir. Bkz. Michael B. Dick, *Reading the Old Testament*, Hendrickson Publishers Inc., Massachusetts, 2008, ss. 116-122.
- ⁶¹ Yahudi kutsal metinlerindeki kadınlara karşı bu olumsuz tavra karşın, erken dönemlerde yazılan bazı dini metinlerde, az da olsa, kadınlar lehine hükümlere, güzel sözlere rastlanılır (bu konuda bkz. Yasdıman, Hakkı Şah, "Yahudilikte Kadınlara İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XV, İzmir, 2002, ss. 123-145; Greenberg, Blu, *On Women and Judaism: A View from Tradition*, The Jewish Publication Society of Amerika, Philadelphia, 1996, ss. 57-73). Ama kadınlara ilgili güzel sözler sadece kitaplarda kalmış, uygulamada zihinsel kalıplar devreye girmiştir. Sonra da bu kalıpların sahipleri yeni dinsel metinler üreterek kadınların istismarında ürettikleri bu metinleri kullanmışlardır. Bu yönüyle Yahudi tarihi, diğer kültürlerde de gördüğümüz, karanlık dönemi yaşamaya kadınları mahkum etmiştir. Yahudilik'te Havva hakkındaki görüşler için bkz. Lockyer, Herbert, *The Women of the Bible: The Life and Times of All the Women of the Bible*, Zondervan Publishing House, Michigan, 1970, ss. 55-60; Harman, Ömer Faruk, "Kadın", *DİA*, İstanbul, 2001, C. XXIV, ss. 84-85.
- ⁶² Bu konuda örnek olarak Tanah'taki şu metinlere bkz. Vaiz, 7:26; Zekariya, 5:7-8; Eyub, 25:4; Mezmurlar, 51:5. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. Yasdıman, Hakkı Şah, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 2002, S. XV, s. 123. Hıristiyanlık'ta da, Havva'dan mülhem olarak, kadın cinsi yaratılış bakımından, ahlaken, akıl yönüyle vb. her açıdan erkekten geri olarak görülmüştür. Buna göre kadın, hayatın bütün alanlarında, kendi başına, bağımsız bir şekilde hareket edebilme yeteneğinden yoksundur. Onun yaratılıştan getirdiği eksiklik yalnız bırakıldığında ve tek başına hareket ettiğinde kendisini günaha sürükleyebilir. Zaten bu sebeptir ki, kadın Adem'in Eden'den çıkarılmasına neden olmuş, insanoğlunu günaha sürüklemiş, günahının sorumluluğunu başkalarına da geçirmiştir. Dolayısıyla, kadının yeniden günaha düşmesi engellenmelidir. İhtirasını, tutkularını, şehvetini frenleyemeyen bu varlığın, hem kendi hem de erkeklerin iyiliği için, mutlaka kontrol altında tutulması gerekir. Meryem kontrol altında tutulduğu için Tanrı'nın hizmetine girmiş, Havva ise kontrol edilmediğinden şeytanın hizmetinde günahın yeryüzüne gelmesine sebep olmuştur. Kontrol edilmeleri için, kadınlar babalarının, erkek kardeşlerinin, erkek akrabalarının ve kocalarının mutlak şekilde gözetiminde tutulmalıydılar. Bu ve benzeri görüşler Yahudilik'te olduğu gibi, Hıristiyanlık'ta da kadını kontrol edilmesi gereken günahkar, şehvetini kontrol edemeyen, gözetim altında bulundurulması lazım gelen, tehlikeli bir varlık olarak göstermektedir. Bu yüzden, ilk kilise babaları kadını melekleri baştan çıkartmak ve kötülüğe itmekle özdeşleştirmişlerdir. Örneğin Aziz Augustin kadınları kötülük dolu, kışkırtıcı, kararsız ve tutarsız, bütün tartışmaların, kavgaların ve haksızlıkların kaynağı şeklinde takdim eder. Diğer kilise babaları ise bu konudaki tavırlarını Macon Konsili'nde (585)

Tanrı tarafından Havva'ya verilen cezalar yeterli görülmemekle, dokuz ya da on cezaya ilaveten, yeni cezalar getirilmiştir. Bu cezalara kızları ve torunları da dahil edilmek suretiyle, Havva bir kez daha cezalandırılmıştır. Nihayet, Havva sebebiyle, Yahudilik'te kadınlar evlere kapatılması gereken lanetli ve kötülük kaynağı varlıklar ilan edilmişlerdir.⁶³

---

kadının ruhunun olup olmadığını tartışma noktasına kadar götürmüşlerdir. Bütün bu metin ve yorumlardan da anlaşıldığı üzere, Hıristiyanlık kadın konusunda Yahudiliğin etkisinde kalmıştır. Hem Yahudilik'teki hem de Hıristiyanlık'taki bütün bu kadın karşıtı yaklaşımların asıl sorumlusu olarak da Havva gösterilmiştir. Hıristiyanlığın kadına bakışını görmek için Yeni Ahid'in şu metinlerine bkz. Vahiy, 14:4; I. Timoteosa, 2:13-14, 5:11-13; 1. Korintliler, 11:2-16. Ayrıca, Hıristiyanlık'taki kadının yeri ve konumu için de bkz. Reuther, Rosemary R., "Christianity", *Women in World Religions*'un içinde, Ed. Arving Sharma, Sri Satguru Publications, Delhi, 1995, ss. 208-209; Lacey, T. A., *The Elements of Christian Doctrin*, Revingtons, London, 1901, ss. 118-125. Hıristiyanlığın önemli isimlerinden St. Tertullian, St. Augustine, St. Thomas Aquinas, Martin Luther'in bu konudaki görüşlerini topluca görmek için bkz. Takahashi, Akiko, *Women in Christianity: Is Christianity Anti-Feminist*, Women's Studies Program Eastern Michigan University, Michigan, 2000, ss. 8-22; Mohammad, Sherif, *Women in Islam Versus Judaeo-Christian Tradition The Myth & The Reality*, Kingston, February 10, 1995, <http://www.jannah.org/sisters/compare.html> (Erişim 05.01.2011); Hassan Riffat, "Made From Adam's Rib: The Woman's Creation Question", *Al-Mushir* Christian Study Centre, Rawalpindi, C. XXVII, No 3, Autumn, 1985, ss. 137-154; Smith, Jane I. ve Haddad, Yvonne Y., *Eve: Islamic Image of Woman*, Women's Studies Int. Forum, Pergamon Press Ltd., C. V, No 2, 1982, ss. 137-138; Harman, Ömer Faruk, "Kadın", *DİA*, İstanbul, 2001, C. XXIV, ss. 85-86.

⁶³ Burada Hıristiyanlık'ta da kadınların, Yahudilik'teki gibi, kötülüğün kaynağı oldukları görüşünün benimsendiğini zikretmeliyiz. Üstelik Hıristiyanlık'ta sadece bu görüş benimsenmekle kalmamış, aynı zamanda bazı eklemelerle yeni bir öğreti de inşa edilmiştir. Bu öğreti, aslında Yahudilik'te bulunmayan hatta Yahudiliğin reddettiği, "asli günah" öğretisidir (Bu konuda bkz. *The Babylonian Talmud*, Shabbath, 55b; 146a. Asli günah öğretisi Hıristiyan teolojisinin en önemli konularından birisidir. Bu konuda bkz. Erickson, Millard J., *Christian Theology*, Baker Book House, Michigan, 1985, ss. 561-658). Hıristiyanlık'taki "asli günah" öğretisine göre, insanlığın köleleşmesinin arkasındaki sebep; ilk insanın, yani Adem'in kadının aldatması sonucu Tanrı'ya isyan etmesidir. Bu nedenle, Adem'in henüz doğmamış olan soyu ölüme ve günaha köle olarak satılmış ve hem kendisi hem de soyu kusursuz insan yaşamı hediyesini kaybetmiştir (Romalılar, 5:12, 18-19; 7:14). Dolayısıyla, Adem'den sonra gelenler bu kusuru miras olarak almışlardır. Eski Ahid'de yer alan "... kadından doğan nasıl temiz olabilir?" (Eyub, 25:4) cümlesinde ifade edilen husus aynen geçerlidir. İnsanoğlu artık temiz değildir, temizlenmelidir. Adem'in çocuklarına devrettiği şey de ölümdür. Bundan kurtuluş ise, Mesih yoluyla olacaktır. Bu durum Yeni Ahid'de "Nasıl cümlesi Adem'de ölüyorsa, öylece cümlesi Mesih'te diriltilecektir." (I. Korintlilere, 15:22; ayrıca bkz.; I. Petrus, 3:18; Matta, 20:28) şeklinde formüle edilmiştir. Ama bu müjdeli haberin gerçekleşmesi, yani Tanrı'nın oğlu İsa-Mesih'in günahı insanların üzerinden kaldırabilmesi için yeryüzüne inmesi ve çarmıhta dramatik bir şekilde ölmesi gerekmiştir (Matta, Bab 27). Asli günah fikrinin ortaya çıkışı ve aktarılışı konusunda geniş bilgi için bkz. Peters, F. E., *Judaism, Christianity and Islam*, Princeton University Press, Princeton, 1990, C. I, ss. 8-12. Ayrıca günah konusunda şu çalışmaya bkz. Andrews, Louie Adaline, *Sin With a Feminine Flair: Failing to Self-Actualize*, The Florida State University Collage of Art and Sciences, Florida, 1985.

Tanrı Adem'i cezalandırırken ise şöyle der: “Karının sözünü dinlediğin için... Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin.”⁶⁴

Adem'in başına gelen lanet ya da cezalardan sonra kendisinde meydana gelen değişiklikler de on madde altında toplanmıştır: 1. Adem'in ruhsal azametini yansıtan fiziksel büyüklüğünün, ruhsal çöküşünün ardından ona uygun olarak küçültülmesi; 2. Cinsel birleşmeden sonra kendisini zayıf hissetmesi; 3. Yerin çalı ve diken çıkarması; 4. Yaşamını kazanmak için ıstırap çekmesi; 5. Ot yemesi (Adem sığırları ile aynı şeyi yiyeceğini işittiğinde, Tanrı'ya yalvarır ve Tanrı da onun duasını kabul eder);⁶⁵ 6. Bunun üzerine alınının teriyle kazandığı ekmeği yemesi; 7. Yaratılışın başında kendisine verilen olağanüstü güzelliğini kaybetmesi (bu güzellik aynı zamanda onun ruhsal güzelliğinin de bir bildirisi idi); 8. Yılanın ellerini ve ayaklarını kaybetmesi nedeniyle, yaratılış amacına uygun şekilde, insana etkili bir şekilde hizmet edememesi, insanın bundan mahrum kalması; 9. Cennetten kovulması sebebiyle dünyanın efendisi olma statüsünü kaybetmesi; 10. Yaratıldığı toprağa dönmesi, ölmesi ve gömülmesi.⁶⁶

Aslında fiziki ve ruhsal açıdan mükemmel bir şekilde yaratılan Adem,⁶⁷ sadece fiziksel yönden cezalandırılmakla kalmamış, fiziksel yapısına benzer bir değişiklik ruhsal yaşamında da meydana gelmiş, böylece adeta ruhu parçalara ayrılmıştır.⁶⁸ O fiziksel zevklerine yenik düşmenin bedelini,⁶⁹ çok yüksek bir

⁶⁴ Tekvin, 3:17-19. Midraş'taki Eden'den çıkarılışla ilgili yorum için bkz. *Midraş Rabbah*, Genesis, 19:9, ss. 155-156.

⁶⁵ Adem'in büyükbaş hayvanlarla aynı şeyleri yememeye yönelik tavrı ve Tanrı'nın da buna karşılık ona gösterdiği merhamet konusunda bkz. Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, s. 80.

⁶⁶ Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, s. 79; Aiken, L., *a.g.e.*, 1993, s. 21. Bu cezalandırma sürecinde toprak da cezalandırılır. Toprağa verilen cezalar için bkz. Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, ss. 79-80. Ayrıca bkz. *Midraş Rabbah*, Genesis (Bereshith), 20:8-10, ss. 166-169.

⁶⁷ Adem'in mükemmel yaratılışı ile ilgili olarak bkz. *Judah Hallavi's Kitap al Khaşari*, Çev. Hartwig Hirshfeld, New York, 1905, 1:95, s. 64; Bennett, W. H., “Adam”, *The Encyclopedia of Religion*, Ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, London, 1987, C. I, s. 86. Adem'in yaratıldığında boyunun yer ile gök arası kadar olduğu, günahından sonra ise boyunun kısaltıldığı hususunda bkz. Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, s. 76. Hristiyan inancına göre, Adem Tanrı'ya isyan etmeyip, itaatte kararlı kalabilseydi, sonsuza kadar bakire saflığı içinde yaşamına devam edecekti. Bu konuda bkz. Brittain, Alfred and Mitchell Carroll, *Woman: Women of Early Christianity*, London, 1907, C. III, s. 113.

⁶⁸ Laitman, Michael, *The Zohar*, Laitman Kabbalah Publishers, Brooklyn, 2007, s. 244, 446.

⁶⁹ Yorumlarda aslında Adem'in dünyevi arzularının bulunmadığı, bunların tamamen şeytanın özellikleri olduğu, yasak ağaçtan yedikten sonra bu özelliklerin Adem'e de geçtiği söylenir. Bu konuda bkz. Laitman, M., *The Zohar*, 225, ss. 417-418.

seviyede olan anlayış kapasitenin düşük bir seviyeye indirilmesi gibi, değişik cezalarla ödemek zorunda kalmıştır.⁷⁰ Karısını dinleyip yasak meyveyi yiyen Adem hem kendisini hem de nesillerini ölüme mahkum etmiş,⁷¹ ayrıca ölümü nesillerine de geçirmiştir.⁷² Bu yüzden Adem'in soyu da, tıpkı atası gibi, Tanrı'nın emrini dinleme ve yerine getirme konusundaki başarısını kaybetmiştir.⁷³

Görüldüğü gibi, önce yılan, arkasından Havva ve son olarak da Adem cezalandırılır.⁷⁴ Burada üzerinde durulması gereken husus; Adem'in ancak yılan ve Havva'nın şeytan tarafından aldatılmış olmalarından sonra aldatılabilmesidir.⁷⁵

Cezalandırma işleminin tamamlanmasından sonra, “Rab Tanrı yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere, Adem'i ve Havva'yı Eden bahçesinden çıkarır.”⁷⁶ Onların Cennet'e geri girmemeleri için de Cennet'in girişinde melekler görevlendirir.⁷⁷

⁷⁰ Erdem, Mustafa, *Haşreti Adem (İlk İnsan)*, s. 44. Adem'in günahından sonra kendisinde meydana gelen değişikliğin kabbalistik bir yorumu için bkz. Laitman, M., *The Zohar*, s. 118.

⁷¹ Adem'in ölümü ile ilgili olarak bkz. “Death of Adam” *The Book of Adam*, Çev. J. P. Mahe, <http://www.pseudepigrapha.com/pseudepigrapha/TheBookOfAdam.htm> (erişim tarihi 07.02.2011). Ayrıca Tanrı'nın şeytana ölümün yeryüzüne inmesi için fırsat vermesi ile ilgili olarak bkz. Laitman, M., *The Zohar*, 210, s. 401.

⁷² *Midraš Rabbah*, Genesis, 19:3, s. 149; *Midraš Tanhuma-Yelammedem*, (Giriş, Notlar ve İndeks ilavesiyle İbranice'den İngilizce'ye Çev. Samuel A. Berman), Ktav Publishing House, Hoboken, Genesis, 8, 3:22, s. 27; Moore George Foot, *Judaism*, Harvard University Press, Cambridge, 1958, C. I, ss. 478.

⁷³ Sherbok, Dan Cohn, “Adam”, *A Dictionary of Judaism and Christianity*, Trinity Press International, Philadelphia, 1991, s. 2. Adem'in hem işlemiş olduğu günahını hem de ölüm cezasını nesillerine geçirmiş olmasını göz önünde bulunduran Şamay ve Hilel ekolüne mensup din bilginleri Adem'in yaratılmasının veya yaratılmamasının iyi mi yoksa kötü mü olduğu konusunu tartışmaya açmışlardır (bu hususta bkz. Cohen, A., *Everyman's Talmud*, E. P., Dutton & Co., Inc., New York, 1949, s. 95). Adem'in ve Havva'nın hatası yüzünden sadece Adem mükemmelliğini kaybetmemiş, aslında her şey asli hüviyetindeki mükemmelliği yitirmiş ve özellikleri değişmiştir (Bu konuda bkz. Elimelech Epstein Halevy, “Adam”, *Encyclopedia Judaica*, C. I, s. 373).

⁷⁴ *The Babylonian Talmud*, Berachoth, 61a.

⁷⁵ *The Babylonian Talmud*, Ta'anith, 15b; Eurivin, 18a.

⁷⁶ Bkz. Tekvin, 3:23. *Midraš Rabbah*, Genesis (Bereshith), 21:7-9, ss. 176-179. Maimonides Eden'den çıkarılışı alegorik bir anlatım olarak algılar. Bu konuda bkz. Maimonides, M., *a.g.e.*, Giriş Bölümü, s. 46, 54-55.

⁷⁷ Gordis, R., “Adam”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, C. I, s. 76. Bu konulardaki Hıristiyan yorumu için bkz. Peters, F. E., *Judaism, Christianity and Islam*, Princeton University Press, Princeton, 1990, C. I, ss. 14-15.

Adem ve Havva'nın yeryüzüne indirildikten sonra 130 sene ayrı kaldıkları rivayetler arasında yer alır.⁷⁸ Adem ve Havva Eden'den çıkarılınca ilk defa karanlıkla karşılaşır ve çok korkarlar.⁷⁹ Sonlarının geldiğine inanırlar.⁸⁰ Bu arada, yıkanmak gibi, Eden'de olmayan bir takım ihtiyaçlar ortaya çıkar.⁸¹ Benzer şekilde ateşe ihtiyaç duyulur.⁸² Bu gibi sıkıntılar nedeniyle, Adem ve Havva korku içinde ağlayarak, tövbe ederek, Tanrı'ya bağışlanmaları için yalvarırlar.⁸³ Ayrıca, otuz yedi gün boyunca oruç tutarlar.⁸⁴ Bunun üzerine Tanrı tarafından bağışlanırlar.⁸⁵

Bütün bu olaylar Tanrı'nın Adem'i yarattığı aynı günde, yani Tışri ayının ilk günü olup biter.⁸⁶ Adem yaratıldığından üç saat sonra yasak meyveyi yer.⁸⁷ Bu günde Tanrı Adem ile ilgili on iki hükmünü gerçekleştirir. Bu hükümler onun yaratılışına karar vermesinden, tekrar affedilmesine kadar geçen süreci kapsar.⁸⁸

Tanrı Adem'i ve Havva'yı cezalandırırken bile, hata yapmalarından önce olduğu gibi, onları önemser, korur ve giydirebilir.⁸⁹ Hatalarının bedeli olarak aynı

⁷⁸ Gordis, R., "Adam", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C. I., s. 78.

⁷⁹ *The Babylonian Talmud*, Avodah Zarah, 8a; *First Book of Adam and Eve*, 11, 12.

⁸⁰ Adem ve Havva'nın Eden'den çıkarıldıktan sonra çektikleri sıkıntılar için bkz. *Targum Pseudo-Jonathan: Genesis*, (Giriş ve Notlar ile Çev. Michael Maher), The Liturgical Press, Minnesota, Gen. 3, ss. 28-31. Dünyaya inerken Adem'in elinde, kendini tehlikeden korusun diye, Cennet'ten getirdiği bir asa/sopa vardı. Bu sopa daha sonra Nuh'a ve ondan da oğullarına kaldı. Musa da bu asayı kullandı. Bu konuda bkz. *The Talmud Selections from the Contents of that Ancient Book, its Commentaries, Teachings, Poetry, and Legends*, Çev. H. Polano, Leary's Book Store, Philadelphia, 1876, s. 134.

⁸¹ *First Book of Adam and Eve*, 9:1-6,

⁸² Adem'e Tanrı'nın ateş yakmayı öğretmesiyle ilgili olarak bkz. *The Babylonian Talmud*, Pesachim, 54a; Genesis Rabbah, 11:2. Ayrıca bu konuda bkz. Erdem, Mustafa, *Hazreti Adem (İlk İnsan)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 47.

⁸³ *First Book of Adam and Eve*, 8:3.

⁸⁴ McCurdy, J. Frederic, "Adam", *The Jewish Encyclopedia*, C. I, s. 179-180; Harman, Ömer Faruk, "Havva", *DİA*, İstanbul, 2001, C. XVI, s. 544.

⁸⁵ Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, ss. 81-82.

⁸⁶ Ginzberg, L., *a.g.e.*, C. I, s. 82.

⁸⁷ Gordis, Robert, "Adam", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C. I., s. 78.

⁸⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. *The Babylonian Talmud*, Sanhadrin, 38b; Leviticus Rabbah, 29:2, s. 369.

⁸⁹ Bennett, W.H., "Adam", *The Encyclopedia of Religion*, Ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, London, 1987, C. I, s. 85.

günde hemen ölmeleri gerekirken, Tanrının gözünde bir gün 1000 sene olduğu için, onların 930 sene yaşamalarına izin verir.⁹⁰

Görüldüğü gibi, Yahudilik'te Havva Eden'den çıkartılıştaki rolü bağlamında yapıp-ettikleri ile gerek Adem'in gerekse kendisinin başına gelenlerden doğrudan sorumludur. O şehvetinden ve diğer zaaflarından dolayı aldanmış, yasaklanmış meyveyi yiyerek Tanrı'ya isyan etmiş, bununla da yetinmeyerek, yılan ya da şeytan tarafından kandırılmayan Adem'i yoldan çıkarmış ve ölüme kadar uzanan bir dizi ceza ile cezalandırılmasına neden olmuştur.⁹¹

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kur'an'da Yahudilik'te karşımıza çıkan yorumlara benzer herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Durum böyle olmakla birlikte, İslami geleneğin önemli eserlerindeki bir takım rivayet ve yorumlarda Yahudilik'teki Havva ve kadın karşıtı anlayış aynen yansıtılmıştır. Böylece, Yahudilik'teki anlayışa paralel olarak, İslâmî kültürde de Adem'in eşini dinlediği için Cennet'ten çıkartıldığı yönünde bir anlayış hakim olmuştur. Bu anlayışın yayılmasında elbette Hz. Peygamber'den nakledilen "Havva olmasaydı, kadın cinsi kocasına ebediyyen ihanet etmezdi."⁹² tarzındaki haberlerin etkisi

⁹⁰ Gordis, R., "Adam", *The Universal Jewish Encyclopedia*, C. I., s. 78. Bütün bu konuların işlendiği metinlere kaynaklık eden Tanah metinlerinin kritik bir incelemesi için bkz. Reuven Kimelman, *The Seduction of Eve and Feminist Readings of the Garden of Eden*, Brandeis University, Women in Judaism, Vol 1, No 2 (1998), <http://jps.library.utoronto.ca/index.php/wjudaism/article/view/170/203> (erişim tarihi 12.12.2010)

⁹¹ Biz bütün bu olayların anlatıldığı Tanah metinlerini mercek altına aldığımızda, Yahudilik'teki Adem ve eşinin Eden'den çıkartılmaları ile sonuçlanan olayların ve Adem'in eşi hakkındaki anlatılanların önemli bir kısmının, aslında aynen yılan figüründe olduğu gibi, daha önceki kültürlerin efsaneleri ile örtüştüğünü tespit etmekteyiz. Buna göre, örneğin Havva'nın bütün yaşayanların annesi olması eski "Büyük Anne" efsanesi ile; Adem'in düşüşünde kadının rolü "Ishtar", "Enkidu", "Epic", "Gılgamesh", "Pandora" efsaneleri ile; Adem'in Tanrı'nın emrine isyan etmesi üzerine toprağa bağlı olarak yaşamak zorunda kalışı ve ölüm ile cezalandırılışı Mezopotamya mitlerinden "Adapa" ile; "Kaybedilen Altın Çağ" anlayışı Hinduizm, Budizm, Orphizm, Gnostizm'deki "Metempsychosis" inancı ile büyük bir benzerlik içindedir (Bu konuda bkz. "Eve" ve "Fall of Man" maddeleri, *A Dictionary of Comparative Religion*, Ed. S. G. F. Brandon, Charles Scribner's Sons, New York, 1970, ss. 269-270, 277; "The Expulsion from Eden", *The Torah: A Modern Commentary*, s. 34). Söz konusu bu durum ilk insan, eşi ve eşi yüzünden erkeğin başına gelen olaylarla ilgili Eski Ahid ve diğer Yahudi kutsal metinlerinde yer alan malumatın Yahudiliğe mahsus orijinal bir öğreti olmadığını, bu anlatılarda çevre kültürlerden izler bulunduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, Yahudi kutsal metinlerini kaleme alan yazarların, çevre kültürlerin de etkisiyle, zihinlerinde yer etmiş ön yargılarını ve bu çerçevede şekillenmiş kadın tipolojisi ile ilgili zihinsel kalıp yargılarını yazdıkları metinlere yansıttıkları anlaşılmaktadır.

⁹² Bu konuda bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Mısır, t.y., II. 304, 349. Müslim, II, 1092 (1471); Buhârî, III, 1212 (3103); III, 1245 (3170); İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed b. Ahmed, *Sabîhu İbn Hibban bi Tertîbi İbn Balabân*, (Ithk. Şu'ayb el-Arnaut),

büyüktür. Çünkü bu tür rivayetlerde, Yahudilik'teki anlayışla örtüşür şekilde, Havva suçlanmıştır.

“Kadınlara muhalefet ediniz. Çünkü onlara muhalefette bereket vardır.”; “Kadına itaat pişmanlıktır.”; “Kadınlara itaat ettikleri zaman, erkekler helak olmuştur.”; “Kim karısına itaat ederse, Allah (cc) onu yüzüstü Cehennem’e atar.”⁹³ gibi rivayetler hep Havva’nın hatasından mülhem rivayetlerdir ve Havva’nın hatasını çağrıştırmaktadır. Bu rivayetlerin Tevrat’ın Tekvin kitabında anlatılan, eşini dinleyerek yasak ağaçtan yemesi üzerine cezalandırılan Adem’e Tanrı’nın söylediği “Karının sözünü dinlediğin için...”⁹⁴ ifadesinden izler taşıdığı açıktır.

Benzer şekilde “kaburga” rivayetinin yorumunda karşımıza çıkan “...Çünkü noksanlık onların (kadınların) yaratılışları iktizâsıdır.”⁹⁵ rivayeti de Yahudilik'teki kadının erkekten yaratıldığı öğretisinde vurgulanan kadının yaratılıştan, yani daha başlangıçtan itibaren eksik ve kusurlu olduğu, bu nedenle de Eden’de zaafa düştüğü ve şeytana aldandığı anlayışının bir uzantısıdır. Bize göre, hem yukarıda örneklerini verdiğimiz rivayetlerin hem de kadınlara danışılıp, söylediklerinin aksinin yapılması yönündeki haberlerin bir kısım hadis ve tefsir kitaplarında yer almış olması Yahudiliğin İslam’daki izdüşümlerinden ve İsrailiyattandır.

İslam ve Yahudi kaynaklarında Eden’den/Cennet’ten çıkarılış sürecinde, yani Eden’in/Cennet’in kaybedilişinde Şeytan-Havva-Adem arasında cereyan eden olayları incelediğimiz bu araştırmamızda, Kur’an hariç, İslam ve Yahudi kaynaklarındaki malumatın önemli ölçüde birbirine benzediğini, hatta bazen birebir örtüştüğünü tespit etmiş olduk.⁹⁶ Bu durum Yahudilik’ten asırlar sonra

---

Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1390/1970, (2. Baskı), IX, 477, Hadis no 4169; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 304, 315, 349; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 194, Hadis no 7341. Şeytan’ın Havva’yı iğvası hususunda ayrıca bkz. Buhârî, *Kitabü’l-Tefsir*, Hac sûresi, 22, 1 (Buhârî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. İsmâ‘îl: *el-Câmi’ül-Müsned’üs-Sabîh’ül-Muhtasar min Umûri Resûlillahi (s.a.s) ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

⁹³ Bu rivayetleri ve onlara yapılan tenkitleri topluca görmek için bkz. Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 99-102.

⁹⁴ Tekvin, 3:17.

⁹⁵ İbn Hacer, el-Askalânî Ebu’l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu’l-Bâri Şerhu Sabîhi’l-Buhârî* (Thk. Muhammed Fuâd Abdü’l-Bâkî, Muhibbiddîn el-Hatîb), Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1379, II, 346; Davudoğlu, Ahmed, *Sabîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, I-XII, Sönmez Neşriyat, İstanbul, t.y. Biz bu ve buna benzer rivayetleri incelediğimiz, yayınlanma aşamasında olan, bir başka çalışmamızda İslam’daki kadının erkekten yaratılışı inancının Yahudi-Hıristiyan öğretilerdeki inançla bağlantısını ortaya koyduk.

⁹⁶ Hatta, İslam kaynaklarında yer alan bu konudaki malumat, Yahudiliğin etkisinde kaldığı, daha önceki din ve kültürlerdeki malumatla da örtüşmektedir. Bu durum Yahudilik yoluyla, daha önceki din ve kültürlerdeki inançların İslam’a aktarıldığının da ortaya koymaktadır. Havva’nın Adem’i yanıltması ve onun Cennetten çıkartılmasına neden olması yönünde İslami literatürde

ortaya çıkan İslam'ın kaynaklarında yer alan malumatla ilgili ciddi bir problemin olduğunu göstermektedir.⁹⁷ Ravileri şüpheli, metin kritiği bakımından illetli haberler ve kişisel yorumlar ile hem Yahudiliğin etkisinde kalmış cahiliye adetlerinin meşrulaştırıldığı, hem de Yahudi kültürünün İslam'a aktarıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁸

Bu durumu tespit eden bir araştırmada şöyle denilmektedir: “Müslüman olan milletler daha önceki kültürlerinin etkisinden kurtulamadıkları için, kültürlerindeki kadın aleyhtarı gelenek ve görenekleri İslam dinine sokmaktan kendilerini alamamışlardır. Bu gelenek ve görenekler daha çok uydurma hadisler kanalıyla İslam'a sokulmak istenmiştir. Zira, Kur'an-ı Kerim, bizzat Hz. Peygamber'in sağlığında derhal yazıya geçirildiğinden insanların tahrifinden korunmuştur.”⁹⁹ Bu tespit de göstermektedir ki, hadis adı altında uydurulmuş rivayetler İslam'da ciddi problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu rivayetler yoluyla, İslam kültürüne Kur'an'dan kaynaklanmayan pek çok inanç ve uygulama girmiştir.

Bir başka araştırmada ise İslam'da ciddi problemlere neden olan rivayetler konusunda şu ifadelere yer verilmektedir: “... Bu sıkıntıları görmezlikten gelerek,

---

yer alan görüşleri tahlil eden “Eve: Islamic Image of Woman” başlıklı çalışmada bu husus üzerinde durulmaktadır. Bkz. Smith, Jane I. ve Haddad, Yvonne Y., *Eve: Islamic Image of Woman*, ss. 138-144. Bu anlamda Yahudi-Hıristiyan-İslam kültürlerindeki yaratılıştan Eden'den/Cennet'ten çıkarılışa uzanan süreçte gelişen olayların anlatımındaki benzerlikleri görmek için bkz. Gabrieli, F., “Adam”, *The Encyclopaedia of Islam*, Ed. B. Lewis ve dğr. Luzac & Co., London, 1979, C. I, s. 177; “Havvâ”, *Shorter Encyclopedia of Islam*, Ed. H. A. R. Gibb ve J. H. Kramers, E. J. Brill, Leiden, 1974, s. 138. İslamın Hıristiyanlık'tan pek çok malzeme aldığı yönündeki iddialar için de bkz. Bennett, W. H., “Adam”, *The Encyclopedia of Religion*, Ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, London, 1987, C. I, s. 85.

⁹⁷ Bu konuda örnek olmak üzere şu eserlere bkz. Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdişimleri*, Kitâbiyat, Ankara, 2001; Yasdıman, Necla, *Kur'an-Sünnet-Fıkah Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2003.

⁹⁸ Cahiliye dönemi Arap toplumunda kadınlara karşı olumsuz bir tavır sergilendiği bilinmektedir. Bize bunun en açık delilini bizzat Kur'an vermektedir. Örneğin bir ayette şöyle denilir: “Ama Rahmân olan Allah'a isnad ettiği kız evlât kendilerinden birine müjdelence, o kimsenin içi kinle dolarak yüzü simsiyah kesilir...” Zuhruf, 43/17-18. Bu kinin kız çocuklarını diri diri toprağa gömecek noktaya kadar ulaşmış bulunması da yine Kur'an'da verilen haberlerdendir. Bkz. Tekvir, 81/8. Yine örneğin Nahl, 16/58-59 ayeti Cahiliye Araplarının kadınlara karşı tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. Burada cahiliye adetlerine geri dönüşe de işaret etmeliyiz. Arapların Cahiliye adetlerine geri dönüşlerini Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın şu sözünden anlamak mümkündür: “Hz. Peygamber devrinde hakkımızda ayet nazil olur korkusuyla hanımlarımıza elimizi ve dilimizi uzatmaktan sakınırdık. Hz. Peygamber vefat edince dilimizi ve ellerimizi onlara uzattık...” Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sabîhu'l-Mubtasar*, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992, Nikah 80.

⁹⁹ Akdemir, Salih, “Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın”, *İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Seyrisi*, Ankara, Ekim 1991, C. V, S. 4, s. 261.

bu güne kadar bize ulaşan Hadis/Sünnet kültürünü ne pahasına olursa olsun savunmak hatta dokunulmazlık statüsü tanıyıp onu kutsallaştırmak da, sünneti kökten reddetmek kadar yanlış bir tutumdur... Karşı görüş sahiplerinin de, bu metod çerçevesinde -şimdiye kadar sahih kabul edilmiş olanları da dahil- hadislerin yeniden değerlendirilip tenkit edilmesine karşı çıkmamaları gerektiği kuşkusuzdur.¹⁰⁰

Bize göre de, özellikle Havva başta olmak üzere, kadınlar hakkındaki hadislerin yeniden değerlendirilmesi, bu çerçevede Cennet'te olup bitenlerle ilgili rivayetlerin ciddi bir tenkit süzgecinden geçirilmesi gerekmektedir. Hatta kanaatimizce sadece hadisleri değil, erken dönemlerden itibaren kaleme alınan tefsir ve tarih kitaplarındaki kadınlarla ilgili haber ve yorumları da ihtiyatla karşılamak gerekmektedir. Ayrıca, bütün bu eserlerden yola çıkarak, kadınlarla ilgili hüküm koyan mezheplerin görüşlerinin de yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Bu sözlerimizden geçmiş mirası reddettiğimiz sonucu çıkarılmamalıdır. Ama yaptığımız araştırmadan da anlaşıldığı üzere, her bilgiyi sahih kabul etme imkanının olmadığı görülmektedir.

---

¹⁰⁰ Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999, s. 166.

SONUÇ

Yahudi kutsal kitaplarından Tanah'ta Eden'den çıkartılma olayının baş sorumlusu olarak Havva gösterilmiştir. Buna göre, Havva yasak meyveyi Yılanın/Şeytanın hilesi ile yedikten sonra Adem'e de yedirmiş, böylece hem kendisinin hem de Adem'in Eden'den çıkartılmasına neden olmuştur. Sonradan kaleme alınan Yahudi kutsal metinlerinde ise Eden'de yaşanan olaylar, mitsel kurgularla örgülenerek, geniş malumat yığınına dönüşmüştür. Bu metinlerde Havva ciddi bir şekilde eleştirilerek suçlanmıştır.

Zaman zaman işaret ettiğimiz Hıristiyan kutsal metni Yeni Ahid'de de Eden'den çıkartılma olayında Havva'nın baş sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca, Hıristiyanlık asli suç kavramını da bir öğreti olarak inanç esaslarının arasına katmıştır. Böylece, Havva'nın hatasının günahı, Yahudilik'ten farklı bir şekilde, bireysel olmanın ötesine geçmiş ve her doğan bebeğin bu günahı yüklenerek dünyaya geldiği kabul edilmiştir. Bu inançla birlikte, Havva daha fazla suçlanmış ve sorumluluğu arttırılmıştır.

İslam'ın temel kaynağı Kur'an'da ise Cennet'ten çıkarılış anlatılırken, Yahudilik'te olduğu gibi, Havva'nın ne bir baştan çıkarıcı ve tuzakçı olduğundan, ne çocuk doğurma acısı ile cezalandırıldığından, ne toprağın lanetlendiğinden, ne de Tanah'ta ve diğer kutsal metinlerde bildirilen malumata benzer konulardan bahsedilmiştir. Bununla birlikte, farklılıklar olsa da, Kur'an'a göre de Cennet'ten çıkarılma olayı gerçekleşmiştir. Adem ve Havva hata işlemişler, bu hatalarının sonucunda cezalandırılmışlardır. Kur'an'da Adem ve Havva'nın yasak meyveyi birlikte yedikleri, birlikte hataya düştükleri, birlikte cezalandırıldıkları, birlikte tövbe ettikleri, birlikte affedildikleri bildirilmiştir. Yani, Kur'an'a göre, Yahudi kutsal metinlerinde anlatıldığı gibi, Havva tek sorumlu olarak gösterilmemiştir. Hatta, bir sorumlu aranacaksa, asıl sorumlunun kararlı ve azimli duruş sergileyemeyen Adem olduğu bile ifade edilmiştir. İlaveten, Kur'an'da şeytanın yanıltmasından ve vesvesesinden de bahsedilmiştir. Ayrıca, Kur'an'da Adem ve eşinin hatalarından dolayı başkaları sorumlu tutulmamıştır. Hıristiyanlık'ta olduğu gibi, asli suç/günah anlayışı da bulunmamaktadır. Bütün bunlar, Adem ile Havva'nın Yasak meyveyi yemeleri ve arkasından gelişen olaylar konusunda, Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerinin yaklaşımı ile Kur'an'ın yaklaşımı arasında büyük bir fark bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'an dışındaki muteber kabul edilen İslami kaynakların önemli bir bölümünde ise, Yahudi kültüründeki Eden'den çıkarılış anlayışına benzer bir senaryo üzerinde durulmaktadır. Bu eserlerdeki İslam peygamberine yapılan atıfların, bu atıflarla zenginleştirilen yorumların ve bütün bunlardan çıkarılan

hükümlerin Kur'an'la bir ilgisi bulunmamaktadır. Bize göre, Arapların cahiliye döneminde uzun süre Yahudilerle devam eden komşuluklarının, sosyal, ticari, kültürel ilişkilerinin izlerini İslam'ı kabul ettikten sonraki dönemde sürmek ve bulmak mümkündür. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisi de Cennet'ten çıkarılış bağlamındaki yorumlardır. Ayrıca, Arapların fetihlerle birlikte geniş ehl-i kitap cemaatleri ile bir arada yaşamasının da Yahudilik'ten kaynaklanan görüşlerin İslam kültürüne aktarılmasında önemli bir katkısının olduğunu düşünüyoruz.¹⁰¹

Kanaatimizce, hadis adı altındaki bazı rivayetler, Kur'an'a yapılan bir kısım yorumlar ve tarih kitaplarında yer alan bir takım bilgiler başta olmak üzere, pek çok eserdeki Cennet'ten çıkarılışla ilgili malzemeyi devşirip ortaya çıkararak, İslam peygamberine de atıfla, Yahudi kültüründen aktardıkları malumatı eserlerine doldurmuşlardır. Böylece, kendilerine göre, Kur'an'da yeterince açıklanmadığı için eksik kaldığını düşündükleri yerleri tamamlamışlardır. Bunu yaparken Yahudiliğin mitsel-dinsel öğelerini, İslami kavram ve söylemlerle ifade ederek, yeni bir kalıp içinde "İslamileştirmişlerdir!". Bu haliyle, İslami literatürdeki Cennet'ten çıkarılışla ilgili malumatın çoğu Kur'an'dan kaynaklanmamaktadır. Hatta bu malumat Kur'an'da verilen bilgilerle de çelişmektedir. Dolayısıyla, Müslümanlar arasında yaygın olarak bilinen ve kabul gören Cennet'ten çıkarılışla ilgili inançlar ve bunlara kaynaklık eden görüşler Kur'an'dan değil Yahudi kutsal metinlerinden aktarmadır.

Sonuç olarak, Eden'den/Cennet'ten çıkarılış bağlamında Kur'an'da yer alan bilgilerle Tanah'taki bilgiler arasında, hem esasta hem de teferruatta ciddi farklar görülmektedir. Bununla birlikte, İslam peygamberinin ölümünden sonra ortaya çıkan hadis, tefsir, tarih, fıkıh vb. eserlerdeki bu konuların işlendiği bölümlerin önemli bir kısmı ya aynen ya da kısmen Tanah metinlerinden veya diğer Yahudi kutsal metinlerinden aktarılan malumatla oluşturulmuştur.

Araştırmamızı tamamlarken iki hususa işaret edecek ve bir öneride bulunacağız. İşaret edeceğimiz birinci husus; İslami kültürdeki ve gelenekteki kadınlarla ilgili istismarların en önemli referanslarını işte bu tenkit edilmesi gereken illetli metinlerden aldıklarıdır.¹⁰² İkinci husus; İslam'daki kadın

¹⁰¹ Müslümanların fetihlerle birlikte gittikleri bölgelerdeki bir takım değerleri benimsedikleri konusunda bkz. Koyuncu, Mevlüt, "İlk İslam Fetihleri Döneminde el-Cezire Bölgesi ve İslamlaşma Süreci", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Sakarya, 2008, C. 10, S. 1, s. 137. Müslümanlarla ehl-i kitap arasında kurulan ilişkiler konusunda bkz. Çelik, Yusuf, "Hz. Peygamber Döneminde Müslüman-Ehl-i Kitap Arasında Kurulan Sosyal İlişkiler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2005, S. 23, ss. 129-144.

¹⁰² Kur'an'daki ve İslam'ın ilk dönemindeki kadın anlayışının zamanla nasıl değiştiğini, rivayet ve yorumlarda kadın aleyhtarı tavır ve tutumların ne şekilde ortaya çıkıp, geliştiğini görmek için örnek olarak bkz. Stowasser, Barbara Freyer, "The Status of Women in Early Islam", *Muslim Women*'in içinde, St. Martins, 1984, ss. 11-43. Ayrıca, peygamber dönemindeki kadına verilen

konusuna yönelik tenkitli çalışmaların da malzemelerini, yine bu illetli metinlerden elde ettikleridir.¹⁰³ Önerimiz ise; İsrailiyat diyerek bazı rivayetleri reddetmenin ne dereceye ve ne zamana kadar doğru olduğunun cevabını verecek araştırmaların bir an evvel yapılmasıdır. Yani, İsrailiyatın varsa epistemolojik değerinin ortaya konulması yönünde, özellikle tefsir başta olmak üzere, diğer alanlarda bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi ve ulaşılan sonuçların da hızlı bir şekilde bilim çevreleriyle paylaşılmasıdır.

KAYNAKÇA

- A Dictionary of Comparative Religion*, Ed. S. G. F. Brandon, Charles Scribner's Sons, New York, 1970.
- A Dictionary of Judaism and Christianity*, Trinity Press International, Philadelphia, 1991.
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, t.y.
- Aiken, Lisa, *To Be A Jewish Woman*, Jason Aronson Inc., New Jersey, 1993.
- Akdemir, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı*, C. V, S. 4, Ankara, Ekim 1991.
- Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, Orhanlar Matbaası, İstanbul, 1987.
- Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Aydemir, Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- Baldwin, Geo. C., *Representative Women: From Eve the Wife of the First to Mary, The Mother of the Second Adam*, Sheldon & Company, New York, 1860.

---

haklar için de bkz. Savaş, Rıza, *İlk Dönem İslam Topluluklarında Kadın*, Tıbyan Yayınları, İzmir, 2004.

¹⁰³ Bu türden rivayetler nedeniyle, İslam'a yapılan tenkitler için, örnek olmak üzere şu eserlere bkz. Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, Orhanlar Matbaası, İstanbul, 1987; Çalışlar, Oral, *İslam'da Kadın ve Cinsellik*, Afa Yayınları, İstanbul, 1994.

- Bokser, Ben Zion (Rabbi), *The Wisdom of the Talmud: A Thousand Years of Jewish Thought*, Philosophical Library, New York, 1951.
- Brittain, Alfred and Mitchell Carroll, *Woman: Women of Early Christianity*, London, 1907.
- Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâ‘îl (ö.256/870), *el-Câmiü’l-Müsnedü’s-Sabîhü’l-Mubtasar min Umûri Resûlillâhi (s.a.s) ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu’l-Beyan Tefsiri*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Cohen, A., *Everyman’s Talmud*, E. P., Dutton & Co., Inc., New York, 1949.
- Cohen, Chaim, “Eden, Garden of”, *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, Ed. R. J. Zwi, Werblowsky & Geoffrey Wigador, Oxford University Press, Oxford, 1997 Çalışlar, Oral, *İslam’da Kadın ve Cinsellik*, Afa Yayınları, İstanbul, 1994.
- Çelik, Yusuf, “Hz. Peygamber Döneminde Müslüman-Ehl-i Kitap Arasında Kurulan Sosyal İlişkiler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2005, S. 23, ss. 129-144.
- Davudoğlu, Ahmed, *Sabîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, I-XII, Sönmez Neşriyat, İstanbul, t.y.
- Encyclopedia Judaica*, I-XVIII, 2nd Edition, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing House, Jerusalem, 2007.
- Erdem, Mustafa, *Hazreti Adem (İlk İnsan)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.
- Erickson, Millard J., *Christian Theology*, Baker Book House, Michigan, 1985.
- Evangelical Dictionary of Theology*, “Woman, Biblical Concept Of”, Ed. Walter A. Elwell, Baker Book House, Michigan, 1984.
- Gabrieli, F., “Adam”, *The Encyclopaedia of Islam*, Ed. B. Lewis ve dğr. Luzac & Co., London, 1979, I-XI, C. I, ss. 176-178.
- Ginzberg, Louis, *The Legends of the Jews I: Bible Times and Characters From the Creation to Jacob*, Translated by Henrietta Szold, Philadelphia 1998.
- Greenberg, Blu, *On Women and Judaism: A View from Tradition*, The Jewish Publication Society of Amerika, Philadelphia, 1996.
- Hâkim en-Neysâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (ö.405/1014), *el-Müstedrek ale’s-Sabîhayn*, I-IV, (Thk. Mustafa Abdü’l-Kâdir Atâ), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

- Harman, Ömer Faruk, "Havva", *DİA*, İstanbul, 2001, C. XVI, ss. 542-545.
- Harman, Ömer Faruk, "Kadın", *DİA*, İstanbul, 2001, C. XXIV, ss. 82-86.
- Hassan Riffat, "Made From Adam's Rib: The Woman's Creation Question", *Al-Mushbir*, Christian Study Centre, Rawalpindi, C. XXVII, No 3, Autumn, 1985.
- İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed b. Ahmed (ö. 354/965), *Sabîhu İbn Hibban bi Tertîbi İbn Balabân*, I-XVIII, (Thk. Şu'ayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1390/1970.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, I-XVI, Çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1984.
- İbnü'l Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (630/1233), *el-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, I-XII, Çev. Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul, 1989.
- John L. Ronning, *The Curse on Serpent (Genesis 3:15) in Biblical Theology and Hermeneutics*, The Faculty of Westminster Theological Seminary, Westminster, 1997.
- Judab Hallavi's Kitap al Khazari*, Çev. Hartwig Hirshfeld, New York, 1905.
- Kassian, Mary A., *Women, Creation, and the fall*, Crossway Boks, Illinois, 1990.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999.
- Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'an*, I-XVII, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kutsal Kitap (Yeni Çeviri): Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, I-XVI, Çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1968.
- Lacey, T. A., *The Elements of Christian Doctrin*, Revingtons, London, 1901.
- Laitman, Michael, *The Zohar*, Laitman Kabbalah Publishers, Brooklyn, 2007.
- Lockyer, Herbert, *The Women of the Bible: The Life and Times of All the Women of the Bible*, Zondervan Publishing House, Michigan, 1970.
- Maimonides, Moses, *The Guide for the Perplexed*, Ter. M. Friedlander, Broadway House, London, 1951.

- Mevdûdî, Seyyid Ebü'l-A'la, *Tefhîmu'l-Kur'an*, I-VII, Çev. M. Han Kayani, Y. Karaca, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.
- Michael B. Dick, *Reading the Old Testament*, Hendrickson Publishers Inc., Massachusetts, 2008.
- Midrash Rabbah*, I-X, Çev. H. Freedman and Maurice Simon, The Sancino Press, London, 1961.
- Midrash Tanbuma-Yelammedenu*, (Giriş, Notlar ve İndeks ilavesiyle İbrance'den İngilizce'ye Çev. Samuel A. Berman), Ktav Publishing House, Hoboken, ty.
- Mohammad, Sherif, *Women in Islam Versus Judaeo-Christian Tradition The Myth & The Reality*, Kingston, February 10, 1995, <http://www.jannah.org/sisters/compare.html> (Erişim 05.01.2011).
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc (ö. 261/874), *Sabîhu Müslim*, I-V, (Th. M. Fuad Abdülbaki), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y.,
- Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church: St. Augustin's City of God and Christian Doctrine (C.2)*, Ed. Philip Schaff, T&T Clark, Edinburg,
- Peters, F. E., *Judaism, Christianity and Islam*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
- Platt, Rutherford, *First Book of Adam and Eve*, <http://www.gutenberg.org/files/398/398-h/398-h.htm> (This file last updated on January 25, 2008, erişim tarihi 03.01.2011).
- Reuther, Rosemary R., "Christianity", *Women in World Religions*'un içinde, Ed. Arving Sharma, Sri Satguru Publications, Delhi, 1995.
- Reuven Kimelman, *The Seduction of Eve and Feminist Readings of the Garden of Eden*, Brandeis University, Women in Judaism, Vol 1, No 2 (1998), <http://jps.library.utoronto.ca/index.php/wjudaism/article/view/170/203> (erişim tarihi 12.12.2010).
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, I-VII, Çev. Sadreddin Gümüş-Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1992.
- Shorter Encyclopedia of Islam*, Ed. H. A. R. Gibb ve J. H. Kramers, E. J. Brill, Leiden, 1974.
- Smith, Jane I. ve Haddad, Yvonne Y., *Eve: Islamic Image of Woman*, Women's Studies Int. Forum, Pergamon Press Ltd., C. V, No 2, 1982.
- Savaş, Rıza, *İlk Dönem İslam Topluluklarında Kadın*, Tibyan Yayınları, İzmir, 2004.

- Şofar. "Uyan" Çağrısı, *Sevimon.com*,
<http://www.sevimon.com/bayramlar/rosasana/nasil01.asp> (erişim Tarihi 03.04.2011)
- Towasser, Barbara Freyer, "The Status of Women in Early Islam", *Muslim Women*, St. Martins, New York, 1984.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, (ö. 310/923), *Milletler ve Hükkümdarlar Tarihi*, I-V, Çev. Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, MEB Yay., İstanbul, 1991.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, (ö. 310/922), *Taberi Tefsiri*, I-IX, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, (ö. 310/922), *Tarih-i Taberi*, I-IV, Çev. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınları, İstanbul, 1995.
- Takahashi, Akiko, *Women in Christianity: Is Christianity Anti-Feminist*, Women's Studies Program Eastern Michigan University, Michigan, 2000.
- Targum Pseudo-Jonathan: Genesis*, Giriş ve Notlar ile Çev. Michael Maher, The Liturgical Press, Minnesota.
- The Babylonian Talmud*, I-XVIII, Ed. Isidora. Epstein, The Soncino Press, London, 1938.
- The Book of Adam*, Çev. J. P. Mahe, <http://www.pseudepigrapha.com/pseudepigrapha/TheBookOfAdam.htm> (erişim tarihi 07.02.2011).
- The Encyclopaedia of Islam*, I-XI, Ed. B. Lewis ve dğr., Luzac & Co., London, 1979.
- The Encyclopedia of Religion*, I-XVI, Ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, London, 1987.
- The Jewish Encyclopedia*, I-XII, Ed. Isidore Singer, Funk and Wagnalls Company, New York, 1951.
- The Sancino Zohar*, I-V, Sancino Press, Brooklyn, 1984.
- The Talmud Selections from the Contents of that Ancient Book, its Commentaries, Teachings, Poetry, and Legends*, Çev. H. Polano, Leary's Book Store, Philadelphia, 1876.
- Tora'nın Alınışından Mesih'in Gelişine Uzanan Zincir Şofar, *Şalom*, <http://www.salom.com.tr/news/detail/16893-Toranin-alinisindan-Mesihin-gelisine-uzanan-zincir-SOFAR.aspx> (erişim tarihi 03.04.2011).

- The Torah: A Modern Commentary*, Ed. Gunther Plaut, Union of American Hebrew Congregations, New York, 1981.
- The Universal Jewish Encyclopedia*, I-X, Ed. Isaac Landman, Universal Jewish Encyclopedia Co., Inc., New York, 1948.
- Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarla Tora ve Aftara 1. Kitap Bereşit*, Çev. Moşe Farsi, Ed. Yitshak Haleva ve dğr., Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2002.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdişimleri*, Kitâbiyat, Ankara, 2001.
- Yasdıman, Hakkı Şah, “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 2002, S. XV, ss. 97-121.
- Yasdıman, Hakkı Şah, “Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 2002, S. XV, ss. 123-145.
- Yasdıman, Necla, *Kuran-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2003.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Yoel H. Kahn, *The Three Morning Blessing “... Who Did Make Not Me...” A Historical Study of a Jewish Liturgical Text*, Graduate Theological Union, Berkeley, Colifornia, 1999.
- Zuhayli, Vehbe, *Tefsirü'l-Münir*, I-XV, Çev. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy ve dğr., Risale yayınları, İstanbul, 2005.